

Венцеслав Шолце, д-р

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

АВТОТЕКСТУАЛНОСТ БЕЗ АВТОР. ТЕОРИЯТА НА АВТОТЕКСТУАЛНОСТТА И ЕПИСТЕМОЛОГИЧНОТО ПРЕПЯТСТВИЕ НА АВТОРСТВОТО

Резюме. Текстът прави опит за доразработването и реинтерпретацията на определени копнещипутални потенции от Радосвет-Коларовата теория на автотекстуалността с цел да преразгледа споменатия мимоходом и останал нетематизиран в „Повторение и сътворение“ въпрос за отношението между автотекстуалните системи (идиолектите) и различието. Текстът разглежда проблема за автотекстуалното различие от перспективата на въпроса за итерабилността на езиковите конструкции и нейните ефекти при конституирането и следходното интерпретиране на автотекстуални системи. Оттук се предлага един прочит на Радосвет-Коларовата теория като своеобразна деконструкция на авторството в качеството му на епистемологично препятствие при интерпретирането на текстове в пределите на авторови корпуси.

Ключови думи: автотекстуалност, различие, деконструкция, автор, идиолект, итерабилност

Като всяка една оформена и публично циркулираща литературоведска теория, и теорията на автотекстуалността на Радосвет Коларов би могла да изпълнява разнородни потенциални функции. За изясняване на целите на текущото изложение, ще се опитам да формулирам четири групи такива функции. Първо, тя би могла изпълнява методологическа функция, т. е. да се употребява като инструмент за моделирането и интерпретирането на обекти от своята или от съседни научни области.¹ Второ, тя би могла да изпълнява и интертеоретични функции, като взаимодейства с други литературоведски постановки под формата на съгласуване, противопоставяне, допълване и пр. Оттук би могла да се изведе една

¹ Такъв е случаят с монографския труд на Сирма Данова върху поезията на Пенчо Славейков: ДАНОВА, С. *Кралят физиономист. Автотекстуалност и авторепрезентация в творчеството на Пенчо Славейков*. София: Парадигма, 2016. Методологическата функционализация на автотекстуалистиката от „Повторение и сътворение“ неминуемо води до трансформиране на теоретическите ѝ структури, аспекти от което съм имал случай да коментирам по отношение на текста на С. Данова (ШОЛЦЕ, В. *Физиономията крал*. Записки върху един дебют. – *Литературата*, кн. 18, 2018, с. 330–336) и което ще се опитам да доразработя с настоящето изследване.

трета група от функции, които могат да се нарекат и метатеоретични функции: възможността за интерпретирането на конкретната литературоведска теория като подстъп към поставянето на общотеоретични въпроси, например тези относно границите на дадено изследователско поле, относно неговите епистемологични специфики или онтосно онтологическите определения на обекта му. В процеса на метатеоретичното си функциониране литературоведските теории, доколкото започват да засягат постановки от логически, епистемологичен, антропологически и пр. характер, изпълняват и функции, които могат да се нарекат интерсистемни: макар и някак си по-скоро рядко, дадена литературоведска теория би могла да трансформира определени сегменти на друга система от т. нар. културни системи². Деление като приведеното е, разбира се, относително и полезността му е преди всичко от оперативен порядък, тъй като така описаните функции винаги биха действали едновременно и успоредно. Тази съвместност е съществена за настоящото изложение, чиято експериментална хипотеза се състои в извличането от Радосвет-Коларовата теория на автотекстуалността на модели за една възможна деконструкция на литературните класификации като логическа радикализация на деконструкцията на авторството. Аргументацията ми главно ще разглежда метатеоретичните функции на теорията на автотекстуалността, заключенията ми ще засягат нейните интерсистемни залози и мимоходом ще предложи накратко някои изводи относно нейните интертеоретични и методологически функции.

Нека започна оттам, че „Повторение и сътворение“ представлява концептуално богат текст, чието четене би могло с пълна валидност да реконструира една кохерентна и логически издържана автотекстуална теория. Междувременно обаче настоящият текст ще изхожда от предположението, че със същата успешност „Повторение и сътворение“ може да се чете като текст, който скицира множество възможни и дори разнопосочни модели на автотекстуалността. Казано със собствените думи на книгата, „тя набелязва програма за следващи разработки“³, каквато си позволява да предложи и настоящият текст, тръгвайки от известно препрочитане на встъпителните части от изложението и в частност от една пространна бележка под линия. Това препрочитане ще се опира главно на перспективата на определена деконструкция (възможните връзки с която теорията на автотекстуалността на Р. Коларов неколkokратно е набелязвала) и в частност на философските системи на Жак Дерида и Дарин Тенев.

Преди всичко следва да се започне от разглеждането на някои уточнения относно пределите на автотекстуалността:

² Например на даден исторически етап структуралното литературознание е могло да въздейства върху методите и конвенциите на историографската научна култура, най-известният случай за което вероятно е Хайдън Уайт. Рецепцията на Бахтиновата литературноисторическата теория на карнавалността и/или на диалогичната романология от страна на културната теория, социологията и историографията и пр. може да служи като сходен пример.

³ КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение. Поетика на автотекстуалността*. София: Просвета, 2009, с. 334.

Авторовото име (...) установява връзка между група текстове, скрепени с един и същи подпис, създава между тях отношения на „хомогенност и родство“ (...) Това текстовото множество може да бъде изследвано в полето на интертекстуалната теория, в полето на типа, който определил като автотекстуалност. Този тип предлага още неразкрити докрай възможности, продуктивни насоки на теорията, ограничаването на междутекстовото поле в случая има своите методологически компенсации. В изглеждащата малко съмнителна безкрайност на интертекстуалната мрежа (в операционално-аналитичен смисъл) то въвежда пространство с гарантирана функционалност връзките между текстовете – тяхната доказана продуктивна „среща“ в съзнанието на един и същ субект. Децентрализиращият, „мозаичен“ тип интертекстуалност (...) тук отстъпва място на конструктивен тип, изследващ конфигурациите, механизмите на текстопроизводството, счепленията и разрывите между отделните творби в живота на многотекстовия корпус като единна творба. Разбира се, тези конфигурации и счепления могат да бъдат изследвани (...) безотносително към проблема за автора като общ знаменател и фактор (...) Но бихме могли да схващаме нишките между отделните творби в така очертаното текстово поле като изоморфни на паметовите следи, свързващи текстовете.⁴

Ще се опитам да извлека няколко акцента от цитирания пасаж. Първо, собственото име или подписът представлява фундаменталната конститутивна единица и дефиниционната рамка на дадено автотекстуално множество. Обособяването на текстовото множество от собственото име е първоначалната операция, вследствие на която се разтваря теоретическата възможност това текстово множество да се интерпретира чрез препращането към понятия като „субект“, „съзнание“ или „паметови следи“. Такива понятия със съответните им теоретични системи (херменевтика, психоанализа, когнитивистика и пр.⁵) следователно трябва да се схващат като обяснителни модели с относителна валидност. Тоест – за дадено автотекстуално множество могат да се изработват и други типове автотекстуални модели.⁶

⁴ Пак там, с. 23–24.

⁵ Референциалният апарат и понятийните единици, които книгата употребява за описанието на идиолекта, предполагат опиране на литературнопсихологически обяснителни модели: „Дискурсивното желание“ (...) не може само по себе си да обясни предпочитанието към едни или други повтарящи се мотиви в творчеството на даден автор, ако не се включат и данни от неговия психически и социален опит, неговите доминиращи идеи, фобии, фантазми, obsesии и т. н.“ (*Повторение и сътворение*, с. 94). Този психологизъм намира изразение в предпоставянето на задстояща вътрешна структура, на някакъв общ интернализъм при изработката на редица понятия и постановки: матрицата генератор (с. 94–96), мотивната мрежа като ядро (с. 112), структурните функции като индикации за художественото мислене на автора, за съзнанието или интенциите му (с. 162, 214, 229), може би най-отчетливо при ключовото формулиране на авторовата памет като модел на идиолекта (с. 117, 169–172, 190, 193, 197–198).

⁶ В случая изхождам от схващането за множествеността на интерпретационните модели у Дарин Тенев (ТЕНЕВ, Д. *Фикция и образ. Модели*. Пловдив: Жанет 45, 2012, с. 80–113).

Второ, теорията на автотекстуалността се определя като опит с крайността на изследователската практика, тоест с неизбежността на известна непълнота на анализационната резултатност: теорията на автотекстуалността е един измежду множество подходи.⁷ Трето, във връзка с предходните пунктове автотекстуалната интерпретация не отменя възможността за (нека я наречем така за улеснение) транстекстуална интерпретация, която Р. Коларов свързва с имената на Р. Барт и Ю. Кръстева. Едно и също произведение може да бъде интерпретирано едновременно и в автотекстуална перспектива като част от авторовия корпус, и „безотносително“ към автора в транстекстуална перспектива. Лексико-граматическото оформяне на финала на пасажа е показателно: крайността на теорията на автотекстуалността съучаства в поле от възможности, като актуализира дадени възможности, без да заличава останалите. Следователно може да се каже, че известна потенциалност на произведението позволява един и същи елемент да има едновременно автотекстуални и транстекстуални коефициенти. По-късно ще коментирам допълнително този въпрос. В светлината на посоченото сега-засега стига да се отбележи, че конструкции като гарантирана функционалност и доказана продуктивност следва да се преразгледат като индикатори за една преддадена културно автоматизирана рамка, която обаче не се ползва с нормативна привилегия пред други типове рамки. Автотекстуалната рамка не изчерпва интерпретационния потенциал на текста, тя предполага определено ограничаване: редукция, която на свой ред носи съответна компенсация, произвежда съответни резултати. От това следва обаче, че авторовият подпис трябва да се схваща като равностоеен на всяка друга възможна ограничаваща интерпретационна рамка и ни най-малко като „първоначална“ или „естествена“ принадлежност на произведението.

Книгата се връща към същата проблематика на множествеността на възможните интерпретации в началото на раздела, разработващ ключовото понятие за „дискурсивно желание“. В кратката въвеждаща част Р. Коларов извежда два равностойно възможни предмета на интертекстуалистиката чрез метафората на Никола Георгиев за „мостовете“ и „пропастите“, посочвайки първия (т. нар. „интеграционните процеси“) като предмет на изложението си. След това текстът вмията споменатата дълга бележка под линия относно въпросните „пропасти“, където се засяга една особена възможност, която впоследствие книгата няма да тематизира целенасочено поради заявения фокус върху интеграционните процеси на идиолекта:

⁷ Това е по-скоро отдавнашна постановка в писането на Р. Коларов, срв. как другаде се говори за „ясно съзнание за самоограничения“: „Цялата картина едва ли би могла да бъде държана на фокус, както се казва, ясното виждане на определени пространства е начин да не се забелязват отчетливо други пространства“ (КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*. София: Век 22, 1995, с. 9). Срв. скорошно повторение на идеята: КОЛАРОВ, Р. „Метаморфозата“ на Франц Кафка: преобаржения на отчуждението. – В: *Времето на метаморфозата. Опити върху Кафка*. София: Изток-Запад, 2016, с. 30–31.

Казано мимоходом за „пропастите“ – те са маркираният признак, изначално, иманентно присъстващ с презумпцията за обособеност на текстовете един от друг, над тях вторично се надграждат мостовите, които формират интертекстуални връзки. Когато става дума за творби от един и същ автор, пропастите винаги са относителни и омикотени от авторския идиолект, творбите, тъй да се каже, се „познават“ една друга по презумпция. В отделната творба пропастите – ако пренесем метафората – означават прекъсване на логически връзки и на свързващи конвенции, осигуряващи повествователен, композиционен, образен, стил и пр. континуитет на творбата. В авторския корпус от творби пропастите означават нещо различно. В междутекстовото пространство прекъсват тематични, идейно-естетически и художествени прилики между отделните творби. Това прекъсване може да е предизвикано от срыв, смяна на посоката в творческия път на автора, пренастройване на идейно-художествената му система. Това означава, че определени творби изглеждат откъснати от други творби, несвързани с тях (...).⁸

Бележката асергационно постулира първичността на „пропастите“ (т. е. различието) и вторичността на „мостовите“ (т. е. единството)⁹, включително „моста“ на авторството. Логическата структура на автотекстуалността предполага хетерогенната множественост на отделните текстове и на корпусите от текстове като условие за възможността си. Следователно поради неотменимостта си различията остават структурна необходимост на т. нар. авторския идиолект¹⁰ дори когато интеграционните процеси в последния ги суспендират. Преди и след като бъдат концептуално интегрирани, текстовете съхраняват определен вид несвързаност и несъизмеримост помежду си. Функционирането на идиолекта в такъв случай ще включва не само итерации на обединителни елементи, но също така и итерации на различието и несъизмеримостта. Успоредно с „мостовите“ идиолектът би могъл да генерира и итериращи определени проявления на различията: срыв, смяна, пренастройване, откъсване, несвързаност. Оттук, струва ми се, може да бъде реконструирана една алтернативна версия на автотекстуалността,

⁸ КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение*, с. 45.

⁹ Текстът на бележката разграничава две равнища на функциониране на мостовите и пропастите: това на отделното произведение и това на текстовия корпус. Въпреки разнородността на тези равнища според мен двата вида различия по необходимост взаимодействат: структурната прекъснатост на съставните части неизбежно ще се отразява на конституирането на междутекстовите връзки, доколкото семантичната неопределеност на първите подкопава и релативизира валидността на последните. Разработката на вътретекстовите различия е подстъп към разработката на автотекстуалните различия, която ще очертава нататък в настоящето изложение.

¹⁰ От тук нататък вместо понятие от типа на автотекст ще ползвам понятието идиолект в дадения неезиковедски смисъл: първо, тъй като самият Р. Коларов се спира на него, и второ, тъй като идиолект съдържа морфологико-etimологическите залежи едновременно на собственото и на различното/отделеното (срв.: LIDDELL, H. G., SCOTT, R. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1996, p. 818).

чиито предпоставки са маркирани в бележката под линия и оставени без нататъшна разработка: възможността за една автотекстуалност на различията на идиолекта¹¹. Тази итерация на идиолектните различия на свой ред би предполагала известна несводимост или незавършимост на самия идиолект, която ще релативизира интерпретациите на неговия корпус. Междувременно обаче идиолектът не трябва да се редуцира в някаква друга структура: итерацията на идиолектните различия носи сингуларен характер, зададен от рамката на авторовото име. Хипотезата ми в този порядък гласи, че ако бъдат изведени докрай логическите последици от разсъжденията за „пропастите“ в бележката, то те отвеждат към необходимостта на определена деконструкция на понятието за собствено творчество, която на първо място би произтичала от деконструирането на собственото име като рамкообразуващия компонент на автотекстуалното моделиране. Проблематиката на собственото име представлява един от най-трудните въпроси във философията на езика и дори беглият коментар е непосилен за обема и възможностите на настоящия текст. В случая ще се ограничи до уточнението, че следвам определени постановки от философията на Ж. Дерида, в една от които се предполага „конститутивното зачеркване на собственото име в (...) архи-писане[то], тоест в играта на различието“: „Така е, защото собствените имена въобще не са собствени [propres] имена (...) така е, защото собственото име – в смисъла на единствено название, запазено за присъствието на едно уникално същество – никога не е било нищо освен мита за произхода на една прозрачна и неотменимо налична четимост; така е, защото собственото име никога не е било възможно във функционирането си в някаква класификация или в някаква система от различия, в някакво писане, запазващо следите на различието“¹². Семантическата изменяемост на собственото име изключва установимостта на оригиналната денотация и определимостта на съвкупността от референти или атрибути. Итерабилността на собственото име съответно произвежда неопределимо множество от възможни семантични структури, накъдето водят и разсъжденията на Ж. Дерида от книгата за Франсис Понж: „Собст-

¹¹ Според прочита ми неотменимостта на пропастите (различията) не би следвало да се приравнява с това, което другаде Р. Коларов нарича „пролуки“: „пролуките между творбите започват да осцилират, превръщайки се в структуропораждащи места“ (*Повторение и сътворение*, с. 41). Пролуките биха спадали към равнището на мостовете, тоест към вторичноинтеграционните процеси, доколкото участват в пораждането на семантически и композиционни структури. В някакъв смисъл пролуките могат да се схващат като типологически сходни с т. нар. „смыслов-контрастираща функция“, която Р. Коларов разисква като компонент от „изобразителните функции“ на метафонията (КОЛАРОВ, *Р. Звук и смисъл*. София: БАН, 1983, с. 127–150). Пропастите по-скоро биха отговаряли на известна неопределеност при фоно-семантическите корелации, съобразно която метафоничните функции на последните ще се явяват като нееднозначни и неподлежащи на изчерпателно-сигурно установяване.

¹² DERRIDA, J. *De la Grammatologie*. Paris: Minuit, 1967, p. 159; срв. също 163–165.

веното име със своята алеаторност трябва да няма никакъв смисъл и да се изчерпва в непосредственото рефериране. Обаче шансът и нещастieto на неговата произволност (винаги друга във всеки отделен случай) е в това, че неговото вписване в езика го афектира с една потенциалност на смисъла и с това да не бъде собствено от момента, в който почва да означава¹³. Без да се редуцира до по-общ термин, функционирането на собственото име може да се схваща като разтваряне на автотекстуална потенциалност, която удържа множествеността и „вътрешните“ несъизмеримости на идиолекта. Тогава автотекстуалността може да се очертае като явяването на несамотъждествеността на авторовото творчество като такова (тоест като текстуален идиолект). Оттук теорията на автотекстуалността може да се очертае като опит за научно моделиране на автотекстуалните взаимодействия, пораждащи разподобяването на идиолекта. В тази своя разновидност теорията на автотекстуалността би функционирала като оперативно-аналитичен модел на една деконструкция на авторството.

В режима на този изводим от периферната бележка модел на автотекстуалността определени понятийни схеми на основното тяло на книгата биха претърпели известна модификация. Една от тези схеми би била противопоставката между автотекстуалността и транстекстуалността¹⁴, която Р. Коларов развива в рамките на дефиниционните си разработки от началните страници¹⁵. При анализа на последните изведох предположението, че текстът на Р. Коларов не изключва възможността дадено произведение да се интерпретира едновременно от автотекстуална и транстекстуална перспектива. Несъмнено в двата случая теоретическото моделиране на едни и същи структури би довеждало до разнородни и несъизмерими резултати. Във всеки случай обаче границата на идиолекта винаги вече ще се прекосява по силата на транс-

¹³ DERRIDA, J. *Sineponge/Signsponge*. New York: Columbia University Press, 1984, p. 119.

¹⁴ Р. Коларов описва разликата между автотекстуалността и „неограничената“ интертекстуалност (метонимизирана от Р. Барт, Ю. Кръстева, П. де Ман и пр.) чрез тропологичната опозиция между центростремителност и центробежност (*Повторение и сътворение*, с. 41). Същата опозиция се употребява и при заключенията на главата относно колебанието като „психологическо състояние“ (с. 85). Дихотомията се среща и в по-ранни текстове на автора, например при описанието на „парадоксалната раздвоеност“ на „художествения свят“ на поемата „Септември“: „Той се твори от две различни гледни точки, по сва съвършено противоположни пътя на художествено изображение. По отношение на обекта единият е центростремителен, а другият – центробежен. Единият се насочва към събитието в неговата конкретна реалност (...) Другият се отгласква от него (...) по посока на един универсален, митологизиран, неограничен във времепространството образ (...) Тези две гледни точки не са могли да бъдат помирени. Те са породили два самостоятелно действащи творчески центъра, моделиращи по два противоположни начина постическия сюжет на творбата“ (КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*, с. 117–118). Интересно в тази ранна трактовка на метафората е допускането за съвместимостта на двата типа несъизмерими системи в границите на дадено единично произведение; това отчасти може да се съгласува с хипотезата ми за паралелните възможности за авто- и транстекстуално тълкуване.

¹⁵ КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение*, с. 23–44.

текстуалните стойности на неговите компоненти: всеки текст от идиолекта по условие препраща¹⁶ към текстове извън идиолекта, тоест към текстове, рамкирани от други собствени имена. Тази автотекстуална индексикалност (или индексикалност на идиолекта) подкрепя допусканията на горепредложената постановка за несамотъждествеността на идиолектите, предполагайки неотменимата структурна отвореност на всеки идиолект.¹⁷ Последната за момента съм склонен да разглеждам в поне две перспективи. Първо, като детерминирана последица от итерабилността¹⁸ на езиковите единици, която предполага тяхната предаденост (т. е. другост) и изключва монополизирането им като „чисти“ идиолектни единици. В такъв случай формирането на идиолектизмите би трябвало да се разбира като сингуларна итерация на итерабилни езиково-литературни социолектизми¹⁹. Второ, като рецепционна трансформируемост на идиолекта през намесата на четенето. Автотекстуалните взаимодействия винаги вече се обуславят от известен прочит, който ги моделира.²⁰

¹⁶ Класическото изследване на Жерар Женет разглежда всички видове интертекстуални взаимодействия преди всичко като типологично-надивидуални явления (вж.: GE-NETTE, G. *Palimpsests: literature in the second degree*. Lincoln and London: University of Nebraska Press, 1997). Оттук би следвало, че интертекстуалните стойности на отделните идиолектизми по условие релативизират автотекстуалната им обяснимост.

¹⁷ Връзката между индексикалните стойности на идиолектизмите и автотекстуалната потенциалност в случая могат да бъдат формулирани съобразно разработената от Д. Тенев концепция за т. нар. указване на възможност (срв.: ТЕНЕВ, Д. *Три лекции върху Хайдегер*. София: Изток-Запад, 2023, с. 207–216).

¹⁸ Склонен съм да потърся формулировки за тази итерабилност на идиолектизмите в някои от очертаните от Ж. Дерида апории в „Едноезичието на другия“: „За класическия лингвист, разбира се, всеки език е система, чието единство винаги се реконституира. Това единство обаче не е съотносимо с никое друго. То е отворено за най-радикално присаждане, отворено за деформации, трансформации, експроприации, за определена а-номия и де-регулация. Нещо повече, жестът (...) който търси да афектира моноезика, жестът, който един език има, без да го има, е винаги множествен (...) Едноезичието на другия със сигурност съдържа застрашителното лице и чертите на колониалната хегемония. Това обаче, което остава непреодолимо в него независимо от необходимостта или легитимността на всички еманципации, е чисто и просто, че „има езика“, че „има език, който не съществува“, сиреч че няма метазик и че някакъв език винаги ще бъде призван да говори за езика – защото последният не съществува. Той следователно не съществува; той никога не съществува все още“ (DERRIDA, J. *Monolingualism of the Other*. Stanford: Stanford University Press, 1998, p. 65, 69). Предполагам, че и други постановки от философията на Ж. Дерида могат да бъдат приведени за нататъшната теоретична разработка на въпроса за тази отвореност.

¹⁹ Компаративните разработки в „Елин-Пелин“ могат да се схващат като експериментални демонстрации на подобни идиолектни трансформации на итерабилни елементи („обща тема“) от даден литературен социолект (КОЛАРОВ, Р. *Елин-Пелин*. София: Просвета, 2016, с. 163–174, 177–199).

²⁰ Представям си понятието за това четене или рецепционно трансформиране в най-широкия му смисъл, като то би могло да приема най-разнообразни форми и субекти: студентът чете текстовете в подготовка за изпит; авторът преглежда творенията си преди публикация; изследователят конструира аргументирана теория относно дадено творчество; дебаторът цитира творбите на даден автор в защита на твърденията си; книгоиздателят подбира едни текстове и отхвърля други, планирайки предстоящ тираж, и т. н.

Ако в порядъка на казаното теорията на автотекстуалността моделира несамотъждествеността на идиолекта, то тогава и ключовата дихотомия творчество/творба (която почива на понятийни опозиции като множество/единство, част/цяло, единично/общо и пр.)²¹ би трябвало да бъде отделена от обяснителната схема на „херменевтичния кръг“.²² В обратимостта между творчество и творба последната се явява известна форма на единността и семантичката консолидация на текстовия корпус на идиолекта. В теорията на автотекстуалността на различията обаче творбата би следвало да се явява не толкова като инherentна характеристика на идиолекта (тоест като преобразуваща се, но все пак неотменно присъстваща тоталност), а по-скоро като иманентен на множествеността на творчеството елемент, който би могъл да се ремоделира чрез понятието на Дарин Тенев за ефект на парадигмата²³. Тогава единството на идиолекта (т. нар. творба) по определение би представлявало локален трансформационен случай. Подобна възможност за моделиране на авторството като сингуларен ефект от множествеността на текстовите структури е бил разработван и от самия Р. Коларов в наратологичния дял от монографията за романа „Хоро“: „образът на автора в една литературна творба не се покрива с реалната творческа личност, създава творбата, а е нейна художествена проекция, която се изгражда едновременно с изграждането на тъканта на творбата, всеки път, отделно за всяка творба“²⁴. По-ранната постановка някак обръща посоката на генериране: авторът се мисли като текстов ефект, като образ, пораждащ се от структурите на всяко отделно произведение. Поради това авторовият образ остава радикално еди-

²¹ КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение*, с. 33–44.

²² Взаимното уравновесяване между творчество и творба до голяма степен впоследствие се реартикулира в главата върху колебанието, този път във вида на психо-антропологическа типика: „У човека странно се уравновесяват два вида импулси и желания. Единият е насочен към експлозивно многообразие (...) Другият, обратно, е насочен към отстояване на единичното, към копираното възпроизвеждане“ (*Повторение и сътворение*, с. 85). В случая Коларов ползва и метафората за пресичането на атемпорална ос на дисперсията и времева ос на консолидацията на идентичността на субекта, т. е. антропологическата постановка до голяма степен повтаря дихотомията от литературнотеоретическата постановка.

²³ ТЕНЕВ, Д. *Отклонения. Опити върху Жак Дерида*. София: Изток-Запад, 2013, с. 234–235.

²⁴ КОЛАРОВ, Р. В *художествения свят на романа „Хоро“*. София: Български писател, 1988, с. 66. В „Повторение и сътворение“ на места се маркира възможността творчеството да се откъсва от контрола на автора и апостериори да моделира извънлитературното му съществуване: „Дълбинната мотивна мрежа, работеща в творбите на Гогол, се превърта с плашеща obsesivnost в собствения живот на писателя, организирайки неговия сюжет; тя се превръща в живот-разказ, творба-в-живота. Неин последен мотив е бягството в смъртта“ (*Повторение и сътворение*, с. 135). Същата логика при концептуализирането на идентичността се очертава в прочита на персонажната характеристика в „Метаморфозата“: „Подмяната на едни мебели с други е знак за подмяната на идентичността на героя, символично затвърждаване на новата му идентичност – отново представено, както загубата на говора и езика, на етапи, като процес“ (*Метаморфозата на Кафка: преобразенията на отчуждението*, с. 27).

ничен и несводим, неговото реконструиране е винаги вече множествено, т. е. многократно (всеки път) и необратимо (отделно за всяка творба).

Щом автотекстуалните взаимодействия включват процесите на разподобяване и разтварянето на множествената несамотъждественост, то последните би трябвало планомерно да се отразяват и от концептуалната типология на книгата, относно която могат да бъдат шриховани известни допълнения, каквито послесловът изрично предвижда²⁵. Монографията различава три вида творби според тяхната автотекстуална функция (инициационна творба, творба усилвател, творба експликатор) и три вида трансформационни оператори (умножаване, автополемика, автопародия)²⁶. Съобразно предприетия логически ход следва да се предложат термини за споменатите в бележката под линия типове творби, които „изглеждат откъснати от други творби, несвързани с тях“, тоест за творбите, които индикират процесите на различаване. Лексиката на обсъдената бележка вече маркира някои възможни посоки на концептуализиране (срив, смяна, пренастройване и т. н.) По този модел могат да се предложат допълнителни автотекстуални единици като творба дисеминатор²⁷, творба потенциализатор²⁸, творба руптор²⁹ и пр.; също и трансформационни оператори от типа на автосубвер-

²⁵ КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение*, с. 335.

²⁶ Пак там, с. 136–162, 228–332.

²⁷ Хипотетически като творба дисеминатор би могъл да се тълкува даден текст, който разколебава и разподобява смисъла на основни структурни компоненти на дадено творчество, книга и/или на целокупната литературна комуникация. В такава посока съм бил склонен да интерпретирам „Валичайшият въпрос“ на Стоян Михайловски (вж.: ШОЛЦЕ, В. „Философически и сатирически сонети“: социалният опит като писане. – В: П. П. Славейков, д-р К. Кръстев, Ст. Михайловски. *Литература и социален опит*. София: Парадигма, 2018, с. 325–332).

²⁸ Такава творба би представлявала произведение, чисто автотекстуално съотнасяне към останалия текстови корпус позволява установените системи за прочит на последния да бъдат преразгледани, при което идиолектът се очертава в неопределимата си потенциалност (срв.: ШОЛЦЕ, В. Периферност без периферия. Разказът „Раздор“ и автотекстуалната потенциалност на Симеон-Радевото творчество. – В: *Литературната периферия: памет и употреби*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 108–117).

²⁹ В подобна посока съм предложил известен прочит на проблематиката на катастрофизма в ранна статия на С. Радев, посветена на потъването на „Титаник“ (ШОЛЦЕ, В. Техника, разум, инцидент: „Катастрофата с Титаник“ на Симеон Радев и вестник „Воля“. – В: *Литература и техника*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018, с. 65–73).

сия³⁰, авторелативизация³¹, компликация³² и пр. Подобни названия със сигурност трябва да се мислят не като части от автотекстуалистка таксономия, а изцяло експериментално, като хипотетични инструменти за моделирането в оперативен порядък на несамотъждествеността на идиолектите.³³

Разработена в перспективата на тези свои потенциали, според мен теорията на Р. Коларов закономерно добива стойностите на деконструкция на авторството. С оглед на така очертаната постановка теорията на автотекстуалността може да се генерализира в метатеоретически план, като авторството може да бъде описвано чрез понятието за епистемологично препятствие на Г. Башлар (при известна модификация, която да отстрани елемента на прогресистки оптимизъм). Известните редове от „Формирането на научния дух“ формулират познавателния процес като „разрушаване“ на заварено-непосредственото познание, при което „[н]ищо не е самоочевидно. Нищо не е дадено. Всичко е конструирано“ и в частност „научният прогрес маркира най-ясните си етапи, когато изоставя философските фактори на лесното обединяване като единството на действието на Създателя, единството на плана на Естеството, логическото единство“³⁴. В тази посока експлоатирането на теорията на автотекстуалността би добивало свойствата на своеобразен епистемологичен пробив, който не толкова преодолява или

³⁰ Автосубверсивни трансформации съм склонен да разпознавам в мотивно-образните артикулации на писането в поезията на П. П. Славейков (срв.: ШОЛЦЕ, В. За граматофобията, или за една граница на авторепрезентацията у Пенчо Славейков. – *Дзяло*, XII, 2024, бр. 30: https://www.abcdar.com/magazine/XXX/Dzl_2024_br30_05_Venceslav_Scholtze_Za_gramatofobiata_pri_Pencho_Slaveikov.pdf).

³¹ Например фейлетонът „Страст“ на А. Константинов преначертава възможните насоки за разглеждането на перформативните стойности на писмеността и дейтелността на субекта в авторския идиолект (вж.: ШОЛЦЕ, В. Безделие, писане, ирония. Автотекстуални потенциали на „Страст“ от Алеко Константинов. – *Леност и скука в българската литература*. София: Факултет по славянски филологии, 2025: <https://bglitertech.com/scholtzhe-2024/>).

³² Конструирането на колективнопсихологически модели на славянството например отвежда С. Радев към отчитане на комплексната множественост на дискурсите, която разколебава логоцентричните постулати на монизма и телеологизма в публицистиката му (вж.: ШОЛЦЕ, В. „Безбройната и разпокъсана славянска раса“. Функции и подривни залози на схващанията за славянството в ранното творчество на Симеон Радев (1903–1912 г.) – В: *Limes Slavicus* №5. Шумен: УИ „Еп. Константин Преславски“, 2020, с. 160–188).

³³ Един от трудните въпроси на така очертаната автотекстуална теория би бил този за съчетаемостта и видовете взаимодействия между различните автотекстуални функции и различните трансформационни оператори. Могат да се търсят логически предпоставки например една и съща творба да съвместява функциите инициация и потенциализация. По сходен начин операторът автополемика може да се схваща като вероятно свързан със задействането на оператора компликация, като подобна връзка може да се очаква и между автопародия и автосубверсия. Някои видове взаимодействия могат да се мислят като функционализиращи определени видове оператори (руптор може да работи чрез автопародия и компликация, експликатор чрез авторелативизация и пр.), а някои оператори – като „проводници“ на определена функция (умножаване може да задейства дисеминатор) и т. н.

³⁴ BACHELARD, G. *La formation de l'esprit scientifique*. Paris: Librairie philosophique J. Vrin, 1967, p. 14–16.

ликвидира, а по-скоро девалоризира авторството и предпоставя реинтерпретирането му (в качеството му на конкретна културна структура), без да го редуцира в полза на някакво алтернативно понятие, което, казано с думите на Р. Коларов, „подпъхва на изпразненото място друг вид трансцендентност“³⁵. Удържането на авторското име като рамка на обекта обуславя деконструкцията на формите на авторството, като итерабилността на това име разтваря потенциалността на идиолекта и дава маршрут на тази деконструкция. По тези причини не би било нужно деконструкцията на авторството да се мисли в противопоставка с постановки от типа на класическата работа на Шон Бърк: в някакъв смисъл завръщането на автора (т. е. итерабилността и итерационната неотменимост на схемите на авторството) се явява основно условие за неговата смърт (т. е. предпоставянето на отсъствието му и семантическата му неопределимост поради условията на темпоралната необратимост).

В този контекст може да се предложи и хипотеза относно последиците от споменатите в началото т. нар. интертеоретични функции на авторотекстуалната теория. Настоящата разработка на последната се очерта като занимаваща се с деконструкцията на авторовата атрибуция като класификационна и обяснителна система, която се ползва със забележителна устойчивост и разпространеност. Съгласен съм с Р. Коларов, че последните особености трябва да се схващат като закономерни³⁶ и допускам възможността за тяхната социобиологическа или еволюционноантропологическа детерминираност. Авторът по всяка вероятност представлява основоположно и непреодолимо епистемологическо препятствие.³⁷ Тъкмо защото денатурализира³⁸ епистемологията на авторството обаче теорията на авторотекстуалността би предполагала неговата деантропологизация, следователно – отместването (което вероятно никога не достига до някакво пълно „преодоляване“) на изучаването на литературните идиолекти от научноизследователската рамка на антропоцентричната метафизика. Оттук теорията на авторотекстуалността може да се схваща като отделна област, несводима до теорията на автора или психологията на литературата, т. е. би могло да се разсъждава по посока на една авторотекстуалност без автор.

³⁵ КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение*, с. 22.

³⁶ Пак там, с. 22–23.

³⁷ Широката разпространеност и интуитивната автоматизираност на авторската атрибуция, гласи твърдението ми, въпреки всичко не предполагат инхерентната наличност на авторството като структурна черта на текста. Проблемът оставам за друго изследване, като сега-засега си позволявам да вметна хипотезата, че приписването на авторство на текста би могло да се схваща като вторично-рецептивен ход с ограничена обяснителна валидност, изводим от еволюционната палеоантропология на когнитивните процеси (срв.: TREMLIN, T. *Minds and Gods. The Cognitive Foundations of Religion*. Oxford: Oxford University Press, 2006, pp. 73–106).

³⁸ Г. Башлар употребява и лексемата дереализация за сходен процес на проблематизиране на наивноемпиричните дадености по пътя на теоретическото конструиране на научните обекти (вж.: BACHELARD, G. *L'activité rationaliste de la physique contemporaine*. Paris: Presses universitaires de France, 1965, p. 15, 185–186, 207–208).

Ако теорията на автотекстуалността се депсихологизира и деантропологизира, то тогава се разтварят други възможности не само за нейното теоретическо изграждане, но и за преразглеждането на т. нар. в началото нейни метатеоретични функции. По тази линия според мен се начертават възможностите за разклоняването на теорията на автотекстуалността в една обща теория на приписванията или атрибуциите³⁹, занимаваща се с тяхната прагматика, произтичащите от тях семантически конфигурации и тяхната потенциалност. В дадени случаи тези конфигурации могат да включват приписването на корпус от атрибути на дадено собствено име, другаде приписването може да се отнася до някой „друг вид трансцендентност“, т. е. рамка, различна от авторовото име. Един и същи литературен текст, едни и същи стилистични черти или художественообразни единици могат, както се спомена и по-рано, да се приписват както на даден автор, така и на дадено направление, жанр, литературен кръг, парадигма и т. н. В историографията атрибуцията на определени действия или събития би могла да конституира различни актанти и причинно-следствени редици при репрезентацията на историческия процес. В етико-политическите дискурси подобни механизми могат да се наблюдават при конструирането и оспорването на отговорности или аргументирането на нормативни съждения (обвинения, присъди и пр.) В подобни случаи теорията на автотекстуалността би могла да работи като оператор на епистемологичния пробив, който да деконструира корпусите от атрибути и оттук да разтваря възможностите за реинтерпретация на носителите на атрибуцията, когато поради известни обстоятелства последните започват да се схващат като епистемологични препятствия.

ЛИТЕРАТУРА

ДАНОВА, С. *Кралят физиономист. Автотекстуалност и авторепрезентация в творчеството на Пенчо Славейков*. София: Парадигма, 2016. [DANOVA, S. *Kralyat fizionomist. Avtotekstualnost i avtoreprezentatsiya v tvorchestvoto na Pencho Slaveykov*. Sofia: Paradigma, 2016.]

КОЛАРОВ, Р. *Звук и смисъл. Наблюдения над фоничната организация на художествената проза*. София: Българска академия на науките, 1983.

³⁹ Както става ясно, в случая не ползвам понятието в текстологическото му значение, въпреки че разработките на атрибуцията в полето на текстологията биха могли да се досягат до гореочертаната проблематика на автотекстуалността: „Дори в случаите, когато безусловно имаме пред себе си произведение от един автор, понякога не е лесно да се отдели неговата самостоятелна творческа работа от включените нетворчески заемки от други паметници, от обработките на фолклорен или писмен материал“ (ЛИХАЧЕВ, Д. С. *Текстология*. Ленинград: Наука, 1983, с. 305); срв. целия раздел върху атрибуцията (пак там, с. 304–344); „много по-трудно е по пътя на стилистическите съпоставки да се докаже, че произведението принадлежи на определен автор, отколкото тази принадлежност да се опровергае. Сходни елементи могат да се открият между всякакви произведения, особено ако принадлежат на една епоха“ (ТОМАШЕВСКИЙ, Б. *Писатель и книга*. Ленинград, Москва: Прибой, 1928, с. 185).

[KOLAROV, R. *Zvuk i smisal. Nablyudeniya nad fonichnata organizatsiya na hudozhestvenata proza*. Sofia: Balgarska akademiya na naukite, 1983.]

КОЛАРОВ, Р. *В художественния свят на романа „Хоро“*. София: Български писател, 1988. [KOLAROV, R. *V hudozhestveniya svyat na romana „Horo“*. Sofia: Balgarski pisatel, 1988.]

КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*. София: Век 22, 1995. [KOLAROV, R. *Literaturni analizi*. Sofia: Vek 22, 1995.]

КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение. Поетика на автотекстуалността*. София: Просвета, 2009. [KOLAROV, R. *Povtorenie i satvorenie. Poetika na avtotekstualnostta*. Sofia: Prosveta, 2009.]

КОЛАРОВ, Р. *Елин-Пелин*. София: Просвета, 2016. [KOLAROV, R. *Elin-Pelin*. Sofia: Prosveta, 2016.]

КОЛАРОВ, Р. „Метаморфозата“ на Франц Кафка: преобаржения на отчуждението. – В: *Времето на метаморфозата. Опити върху Кафка*. София: Изток-Запад, 2016, с. 15–31. [KOLAROV, R. „Metamorfozata“ na Frants Kafka: preobarzheniya na otchuzhdenieto. – V: *Vremeto na metamorfozata. Opiti varhu Kafka*. Sofia: Iztok-Zapad, 2016, s. 15–31.]

ЛИХАЧЕВ, Д. С. *Текстология*. Ленинград: Наука, 1983. [LIHACHEV, D. S. *Tekstologiya*. Leningrad: Nauka, 1983.]

ТЕНЕВ, Д. *Фикция и образ. Модели*. Пловдив: Жанет 45, 2012. [TENEV, D. *Fiksiya i obraz. Modeli*. Plovdiv: Zhanet 45, 2012.]

ТЕНЕВ, Д. *Отклонения. Опити върху Жак Дерида*. София: Изток-Запад, 2013. [TENEV, D. *Otkloneniya. Opiti varhu Zhak Derida*. Sofia: Iztok-Zapad, 2013.]

ТЕНЕВ, Д. *Три лекции върху Хайдегер*. София: Изток-Запад, 2023 [TENEV, D. *Tri lektzii varhu Haydeger*. Sofia: Iztok-Zapad, 2023.]

ТОМАШЕВСКИЙ, Б. *Писатель и книга*. Ленинград, Москва: Прибой, 1928. [TOMASHEVSKIY, B. *Pisately i kniga*. Leningrad, Moskva: Priboy, 1928.]

ШОЛЦЕ, В. „Философически и сатирически сонети“: социалният опит като писане. – В: П. П. Славейков, д-р К. Кръстев, Ст. Михайловски. *Литература и социален опит*. София: Парадигма, 2018, с. 325–332. [SHOLTSE, V. „Filosoficheski i satiricheski soneti“: sotsialniyat opit kato pisane. – V: P. P. Slaveykov, d-r K. Krastev, St. Mihaylovski. *Literatura i sotsialen opit*. Sofia: Paradigma, 2018, s. 325–332.]

ШОЛЦЕ, В. Техника, разум, инцидент: „Катастрофата с Титаник“ на Симеон Радев и вестник „Воля“. – В: *Литература и техника*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018, с. 65–73. [SHOLTSE, V. Tehnika, razum, intsident: „Katastrofata s Titanik“ na Simeon Radev i vestnik „Volya“. – V: *Literatura i tehnika*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2018, s. 65–73]

ШОЛЦЕ, В. Физиономията крал. Записки върху един дебют. – *Литературата*, кн. 18, 2018, с. 330–336. [SHOLTSE, V. Fizionomiyata kral. Zapiski varhu edin debyut. – *Literaturata*, kn. 18, 2018, s. 330–336.]

ШОЛЦЕ, В. „Безбройната и разпокъсана славянска раса“. Функции и подривни залози на схващанията за славянството в ранното творчество на Симеон

Радев (1903–1912 г.) – В: *Limes Slavicus* №5. Шумен: УИ „Еп. Константин Преславски“, 2020, s. 160–188. [SHOLTSE, V. „Bezbroynata i razpokasana slavyanska rasa“. Funktsii i podrivni zalozi na shvashtaniyata za slavyanstvoto v rannoto tvorchestvo na Simeon Radev (1903–1912 g.) – V: *Limes Slavicus* №5. Shumen: UI “Ер. Konstantin Preslavski”, 2020, s. 160–188.]

ШОЛЦЕ, В. Периферност без периферия. Разказът „Раздор“ и автотекстуалната потенциалност на Симеон-Радевото творчество. – В: *Литературната периферия: памет и употреби*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 108–117. [SHOLTSE, V. Perifernost bez periferiya. Razkazat „Razdor“ i avtotekstualnata potentsialnost na Simeon-Radevoto tvorchestvo. – V: *Literaturnata periferiya: pamet i upotrebi*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2020, s. 108–117]

ШОЛЦЕ, В. За граматофобията, или за една граница на авторепрезентацията у Пенчо Славейков. – *Дзяло*, XII, 2024, бр. 30: https://www.abcdar.com/magazine/XXX/Dzl_2024_br30_05_Venceslav_Scholtze_Za_gramatofobiata_pri_Pencho_Slaveikov.pdf (пребл. 09.11.2025). [SHOLTSE, V. Za gramatofobiyata, ili za edna granitsa na avtoreprezentatsiyata u Pencho Slaveykov. – *Dzyalo*, XII, 2024, br. 30: https://www.abcdar.com/magazine/XXX/Dzl_2024_br30_05_Venceslav_Scholtze_Za_gramatofobiata_pri_Pencho_Slaveikov.pdf (pregl. 09.11.2025).]

ШОЛЦЕ, В. Безделие, писане, ирония. Автотекстуални потенциали на „Страст“ от Алеко Константинов – В: *Леност и скука в българската литература*. София: Факултет по славянски филологии, 2025: <https://bglitertech.com/scholtse-2024/> (пребл. 10.11.2025). [SHOLTSE, V. Bezdelie, pisane, ironiya. Avtotekstualni potentsiali na „Strast“ ot Aleko Konstantinov – V: *Lenost i skuka v balgarskata literatura*. Sofia: Fakultet po slavyanski filologii, 2025, s. <https://bglitertech.com/scholtse-2024/> (pregl. 10.11.2025)]

BACHELARD, G. *L'activité rationaliste de la physique contemporaine*. Paris: Presses universitaires de France, 1965.

BACHELARD, G. *La formation de l'esprit scientifique*. Paris: Librairie philosophique J. Vrin, 1967.

DERRIDA, J. *De la Grammatologie*. Paris: Editions de Minuit, 1967.

DERRIDA, J. *Sineponge/ Signsponge*. New York: Columbia University Press, 1984.

DERRIDA, J. *Monolingualism of the Other*. Stanford: Stanford University Press, 1998.

GENETTE, G. *Palimpsests: literature in the second degree*. Lincoln and London: University of Nebraska Press, 1997.

LIDDELL, H. G., R. SCOTT. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1996.

TREMLIN, T. *Minds and Gods. The Cognitive Foundations of Religion*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

AUTOTEXTUALITY WITHOUT AN AUTHOR. THE THEORY OF AUTOTEXTUALITY AND THE EPISTEMOLOGICAL OBSTACLE OF AUTHORSHIP

Abstract. The paper's aimed at elaborating and reinterpreting certain potentials of Radosvet Kolarov's theory of autotextuality in order to revise the question of the relation between autotextual systems (idiolects) and difference, which has been mentioned and left unaddressed in "Repetition and Creation". The paper researches the problematic of autotextual differences from the perspective of the question of the iterability of language constructs and its effects on the constitution and further interpretation of autotextual systems. Starting from that assumption, the text suggests a reading of Radosvet Kolarov's theory as a specific deconstruction of authorship as an epistemological obstacle for the interpretation of texts framed by an author's oeuvre.

Keywords: autotextuality, difference, deconstruction, author, idiolect

Ventzeslav Scholtze, Dr

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-1256-6818>

Sofia University "St. Kliment Ohridski",

15, Tzar Osvoboditel Blvd, Sofia 1504, Bulgaria

E-mail: ventzeslav.stefanov@abv.bg